

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

De Amsterdamse jaren van Willem Kloos: Deel I (1859-1888)

Janzen, J.W.P.

Publication date
2013

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Janzen, J. W. P. (2013). *De Amsterdamse jaren van Willem Kloos: Deel I (1859-1888)*. [, Universiteit van Amsterdam].

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

4 Scholier (1865-1877)

Willem Kloos bezocht als middenstandszoon de betere ‘basisscholen’, waar hij een gedegen voorbereiding op het middelbaar onderwijs kreeg. Op de hbs was hij vervolgens een goede leerling met een brede belangstelling. Hij raakte meer en meer verslingerd aan de literatuur en kocht boeken bij de vleet. De jonge Kloos besloot vervolgens geen ingenieursopleiding te volgen in Delft – zoals zijn vader graag had gezien – maar klassieke letteren te studeren in Amsterdam.

4.1 Naar school

Vanaf september 1865 bezocht de zesjarige Willem Kloos de openbare lagere school aan het Singel, of liever gezegd aan de Bloemmarkt, bij de Munt.²¹⁶ Vanaf de Herengracht liep de jonge Willem iedere morgen, met uitzondering van de dag des Heren, in zo'n 5 minuten langs de grachten naar de openbare school van meester Vos. Daar trachtte de kwekeling Allan de zesjarige het lezen bij te brengen. Maar Kloos zag alleen maar ‘zwarte krieweltjes’. Daarop riep Allan ‘wat ongeduldig zijn oom, den onderwijzer Huye, als wiens plaatsvervanger hij dienst deed bij het allereerste onderricht der allerkleinsten, en zei smadelijk: “Die jongen is zoo dom, en ik weet niet wat ik nog verder tegen hem zeggen moet.”’ Kleine Willem barstte in tranen uit en riep: ‘Lezen leer ik nooit.’ Waarop Huye hem troostte en geruststelde.²¹⁷

Na de school van Vos bezocht Willem een ‘instituut’ aan de Prinsengracht dat echter al spoedig moest sluiten. Op deze school leerde hij wat Engels, maar zo slecht dat zijn tante hem de slechte uitspraak moest afleren.²¹⁸ Over de school die hij vervolgens bezocht schreef Kloos:

Daarna bezocht ik de lagere Burgerschool als voorbereiding voor de vijfjarige H.B.S. En moest op die Lagere twee jaar lang blijven les nemen, in plaats van één, zoals de bedoeling was geweest, omdat ik onverwacht drie maanden lang te bed moest liggen door een zware typhus.²¹⁹

²¹⁶ Het Singel bij de Munt werd in de negentiende eeuw Bloemmarkt genoemd. Deze bloemenmarkt tussen Koningsplein en Munt dateert van 1862.

²¹⁷ Kloos, ‘Over een paar theosophische leerstukken of uitdrukkingwijzen en nog wat’, januari 1924, p. 95-96.

²¹⁸ Kloos, ‘De dichter Werumeus Buning’, september 1936, p. 240-241 beschrijft dat zijn tante hem afhielp van de slechte uitspraak door de heer Meijer hem aangeleerd. Ook in een brief van Willem Kloos aan Mendes da Costa, d.d. 19 juni 1928, Mendes da Costa-archief XX K 4/48/49, BC, wordt het instituut vermeld. Prick en Michaël vermelden dit instituut aan de Prinsengracht niet. Prick schrijft in zijn nawoord bij Timmerman 1983 (p. 259):

Toen de vader [van Aegidius] het in de zomer van 1870 wenselijk vond dat zijn zoon wat meer onder de jongens zou komen, werd daarvoor de openbare school aan de Oude Schans verkozen. [...] Nu wilde het toeval dat de op dat tijdstip elfjarige Willem Kloos zojuist de vijfde klas van de openbare lagere school aan de Bloemmarkt verwisseld had voor de zelfde zesde klas waarin Tim belandde.

²¹⁹ Oorspronkelijk waren de lagere scholen ingedeeld in vier welstandsklassen. In 1867 werd dat gewijzigd. Volgens Van Tijn 1965, p. 301 kwam B. en W. van Amsterdam met het voorstel het aantal te stichten openbare lagere burgerscholen van 36 tot 20 terug te brengen en het aantal armenscholen te handhaven op 25, terwijl het aantal tussenscholen op 9 werd gesteld:

Tevens werd het aantal klassen, waarin de burgerscholen verdeeld waren van vier tot twee gereduceerd, nl. een eerste klasse à f 20,- en een tweede klasse à f 70,- per leerling per jaar. Het zeer dure onderwijs

Het was de openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs 2de klasse van de heer Petri. Deze relatief dure school had in de volksmond de bijnaam de Zwerver, omdat de school zich door geheel Amsterdam verplaatste: van lokalen in de Militiezaal, Singel 423, schuin tegenover de Bloemmarkt, via de Oude Schans vanaf februari 1872 naar de Slijkstraat bij de Oudemanhuispoort, waar ook het Museum van der Hoop gevestigd was en later weer een faculteit van de Universiteit van Amsterdam. In augustus 1874 kreeg de school eindelijk een vaste plek aan de Keizersgracht.²²⁰

Kloos moet deze school vanaf het schooljaar 1870-71 bezocht hebben. Toen werd hij, zoals hiervoor beschreven, op elfjarige leeftijd ziek. Hij maakte de verhuizing naar de Slijkstraat mee en ontmoette er de latere kunstschilder Maurits van der Valk (1857-1935) evenals de latere classicus Aegidius Timmerman (1858-1941). Met beiden zou hij bevriend blijven. Op deze lagere school werden in de hoogste klas naast de 'gewone' vakken als rekenen, taal en geschiedenis ook Frans, Duits en Engels onderwezen. Zo werd de lange en slungelige Willem Kloos op de school van Petri voorbereid op het vervolgonderwijs aan gymnasium of hbs.²²¹

Aegidius Timmerman typeerde het hoofd van de school als 'een vriendelijke en humaan onderwijzer in een grijs pak en een gouden lorgnet'.²²² Hij geeft een aardige schets van de opleiding in die dagen. 'Toen ik,' schreef Timmerman in zijn herinneringen,

enige jaren geleden in de Aula van de Amsterdamsche Universiteit de Inauguratierede aanhoorde van een goede bekende [...] dwaalden mijn gedachten af. Want diezelfde Aula diende toen als tijdelijk klaslokaal voor de stadsschool van meneer Petri. [...] De aula was toen door glazen schotten in vier lokalen verdeeld, waarin tegelijkertijd door alle onderwijzers werd lesgegeven.

Kloos had een soortgelijke herinnering, die slechts in één detail van Timmerman verschilt:

ging men door een deur, die in de Slijkstraat uitkwam binnen, dan kwam men eindelijk in een zeer groote zaal, waar drie klassen van de Zwerver in waren ondergebracht.

in kleine scholen (die der vierde klassen in de oude verordening) wilde men voortaan aan het particuliere initiatief overlaten.

²²⁰ Vis 2002, p. 131:

Dat in 1871 de zalen [van het Museum Van der Hoop] bij de Slijkstraat een opknapbeurt kregen, was niet zonder reden. Meester Petri zou in februari 1872 met de Burgerschool – 2^e klasse voor jongens (voor gewoon en meer uitgebreid lager Onderwijs) – zijn intrek nemen. De Burgerschool was daarvoor gehuisvest in de Militiezaal aan het Singel. [...] Op 18 augustus 1874 zou de school de voormalige Akademiezen verlaten en onder de naam Van den Endeschool op de Keizersgracht (bij de Brouwersgracht) worden voortgezet.

Christiaan Petri overleed in maart 1909 op 80-jarige leeftijd. (Centraal Bureau voor Genealogie)

²²¹ Omschrijving van Jeanne Kloos, in Kloos-Reyneke van Stuwe [1947], p. 12.

²²² Willem Kloos schreef een aantal malen over zijn kennismaking met Aegidius Timmerman. Zie bijvoorbeeld: Kloos, 'Naar aanleiding eener nieuwe vertaling van Homerus' Odysee', mei 1934, p. 526, 537:

Ik kan mij nog duidelijk herinneren de eerste maal, dat ik hem [Timmerman] zag. Ik zat toen als elfjarige jongen in de hoogste klas der lagere burgerschool in de Amsterdamsche Slijkstraat, die onder het bestuur van den gemoedelijk strengen heer C. Petri stond. En zij werd, omdat zij pas van de Oude Schans was verhuisd, en tijdelijk ondergebracht in die succursale in het Museum, voor de grap door leeraars en leerlingen 'De Zwerver' genoemd.

De klas waarin ik dadelijk in was gekomen, toen ik daar op school kwam in 1871, was de hoogste en lag in het midden.²²³

Timmerman noteerde in zijn herinneringen over de lessen in Frans, Duits en Engels:

Een paar uur in de week zaten wij in een apart lokaal Engelsche les te nemen. Hoe het kwam, dat er in een hoogste klas van een lagere stadsschool Engels onderwezen werd, is mij tot op heden nooit duidelijk geworden, Het is een feit, dat wij die les kregen van een veelzijdigen leeraar met drie namen, die verschilden naar gelang van de kwaliteit, waarin hij optrad. Als Engelsch leeraar Mister Sendotz, als Duitsche: Herr Sandootz en als Fransche: Monsieur Sandoo. Hij droeg prachtige, lange gekleede jassen waarvan de panden even cierlijk op den wind dreven als zijn lange glanzige pikzwarte bakkebaarden. [...] Gedurende die lessen zaten Willem Kloos en ik rechts en links van hem, aan het hoofd van een lange, met afgebladderd zeildoek beplakte tafel, waar de rest van de klas schriftelijk Engelsch werk zat te maken, met hem Engelsche gesprekken te voeren, waarbij hij ons van verschillende voorwerpen, die zijn tallooze zakken bevatten, de Engelsche namen trachtte in te prenten.²²⁴

Engels werd al met al de taal die Willem Kloos goed onder de knie kreeg, vooral omdat, zoals eerder vermeld, 'een lieve tante, die lang in Engeland had vertoefd' hem daarbij hielp.²²⁵

Naast Van der Valk en Timmerman had de rustige en dromerige Kloos (zoals Timmerman zich hem herinnerde) nog wat vrienden. Zo bezocht hij met de tante van een zekere Johan Korte op woensdag- en zaterdagmiddagen de dierentuin Artis.²²⁶ En met zijn neef Jan Schokking maakte hij lange wandelingen, waarin Jan op kritische wijze de familie onder de loep nam.²²⁷

Na de lagere school zagen Schokking en Kloos elkaar nog maar zelden.²²⁸ De neven begaven zich in verschillende werelden: Jan ging naar het gymnasium en Willem naar de hbs.²²⁹ Vriendje Aegidius werd ook gymnasiast.

²²³ Willem Kloos aan Mendes da Costa, d.d. 19 juni 1928, Mendes da Costa-archief XX K 4/48/49, BC.

²²⁴ Timmerman 1929, p. 539; Id. 1983, p. 205-206.

²²⁵ Hier geciteerd uit: Kloos, 'Gustaaf', december 1932, p. 634. Met deze tante wordt dus Johanna Louisa van Beresteyn bedoeld. Van haar weten wij immers dat zij in Engeland heeft gewoond.

²²⁶ Kloos, 'Overwintering', mei 1931, p. 588.

²²⁷ Kloos 1986, p. 70. Jan (1858-1886) heette voluit naar zijn vader Jan Arend Jurriaan Schokking.

²²⁸ Kloos ontsnapte aan de dood. Een eerder aangehaalde passage eindigt met een jaartal: 'En hij, de goede kranige oude man [Reyffert], zei toen; "Ik geloof dat hij gered is: die jongen is veel sterker dan ik had verwacht. Nu zullen we hem er wel bovenop halen"(1871).' Kloos, 'De dichter Werumeus Buning', september 1936, p. 240-241. (Zie ook noot 162.)

²²⁹ Timmerman en Schokking waren allebei in de herfst van 1878 novitii van het Amsterdamse Studenten Corps, net als de nog aan de orde komende Frederik van Eeden, Hein Boeken, Herman Dieperink, Herminus Johannes van 't Hoff, Gebrandus Jelgersma, Hugo Carl van Vloten en Jan Hendrik Wakker. Kloos schreef in de brief van 6 januari 1925 aan Timmerman over Jan Schokking. Zie Timmerman 1983, p. 284-285. Schokking leidde een nogal wild studentenleven, waaraan hij volgens Kloos, in deze brief uit 1925, gestorven is. Kloos verzocht Timmerman om in het verhaal dat Timmerman over deze jaargenoot van hem wilde publiceren, niet nader op dit leven in te gaan, want de jonge Schokking was hem te dierbaar: 'Als kleine jongen gingen hij en ik veel met elkaar om. Zondags kwam ik dikwijls bij hem en dan gingen wij wel eens bij goed weer wandelen, den Ringdijk om of iets

Na de lagere school hebben wij elkaar eenigen tijd uit het oog verloren. Toen wij – Willem op de HBS en ik op het Gymnasium – gingen en wij elkander op de Keizersgracht bij de HBS, waar ik toen dichtbij woonde, herhaaldelijk tegenkwamen, bepaalde zich onze vriendschappelijke omgang tot... elkaar uitschelden. Hij riep 'blikke', omdat hij gehoord had, dat ik Dominee moest worden – beware! – en er toen in Amsterdam een soort marktprediker met een groote tractaatjestrommel – er werden toen ook wel oblieën in trommels gevent – rondliep, hevig stampende met de dikke stok, waar hij op voortstropelde, die in de wandeling – inderdaad! – 'blikke Dominee' genoemd werd. Ik antwoordde met een ander woord.²³⁰

Welk woord dat was, vermeldde Timmerman niet.

4.2 De beste van de klas

De Hogere Burger School met vijfjarigen cursus, het in 1863 door Thorbecke opgerichte schooltype, was Kloos' volgende onderwijsinstelling.²³¹ Goedkoop was het niet. Vader Kloos moest ieder jaar 60 gulden aan schoolgeld betalen.²³² Daarmee behoorde Willem tot een kleine elite van nog geen 10% van zijn mannelijke leeftijdsgenoten die het middelbaar onderwijs volgden.

Op 19 augustus van het jaar 1873 stapte Willem Kloos, 14 jaar oud (zijn ziekte had hem immers op achterstand gezet) het gebouw aan de Keizersgracht 177, 'het huis van

dergelijks.' (p. 285). Elders verhaalt Kloos dat hij, toen hij veertien was, met 'een goed vriendje-en-neefje van me, dat op het gymnasium ging – ik zelf zat toen in de tweede klas van de vijfjarige H.B.S.', wandelde 'langs de buitenwegen van Amsterdam'. Daarna kwam dat dus veel minder voor zoals Kloos aan Timmerman schreef. Schokking is op zeventwintigjarige leeftijd 'nog phil. nat. Stud. Zijnde' aan tuberculose overleden. In: Kloos 1986, p. 70-71. Michaël 1965, p. 41 vermeldt dat Jan Schokking heel jong en eenzaam in Davos is gestorven. Hoe Michaël tot deze vaststelling komt, is onduidelijk. Helaas volgt Prick hem hierin in zijn nawoord in Timmerman 1983, p. 285. Akte 422 van het jaar 1886 uit het Bevolkingsregister van de gemeente Amsterdam vermeldt echter dat Jan Arend Jurriaan Schokking aan het Spui 32 (bij zijn ouders thuis) op de 12de januari van dat jaar is overleden. De rouwadvertentie, gedateerd 12 januari 1886, luidt: 'Heden overleed, na een langdurig doch geduldig lijden, onze veel belovende tweede Zoon Jan Arend Jurriaan, in leven Student in de Wis- en Natuurkunde.' (Centraal Bureau Genealogie). In het *Nieuws van den Dag* van maandag 22 februari 1886 stond een dankadvertentie 'voor de menigvuldige blijken van innige deelneming', gedateerd 23 februari 1886. Fontijn 1990 plaatst op p. 122 een foto van het studentendispuut BACO (omstreeks 1880) met daarop o.a. Gebrandus Jelgersma, Herminus van 't Hoof, Frederik van Eeden en Jan Schokking. Dat Schokking een bekende was van Van Eeden blijkt eens te meer uit de brief van Jelgersma aan Van Eeden, zijn medestudent in de medicijnen, uit juni 1882. Jelgersma bevond zich toen samen met Aletrino (ook student in de medicijnen) in Jena. In zijn brief vraagt hij Van Eeden nadrukkelijk: 'Vertel mij ook eens wat van Jan Schokking!' Van Eeden-archief, XXIVC14, BC. Van Eeden heeft zijn dispuutgenoot Schokking, die aan tbc leed, gebruikt voor een voedselexperiment ten behoeve van zijn dissertatie – een experiment waaraan Schokking 'op 16 januari' [sic] stierf – meldt Fontijn 1990, p. 207, 251.

²³⁰ Timmerman, mei 1929, p. 540.

²³¹ Speciaal in het leven geroepen voor dat deel van de gezeten burgerij dat geen wetenschappelijke opleiding verlangde, maar voorzien van een brede algemene ontwikkeling een functie in handel of industrie ambieerde. Voorgezet onderwijs bleef desalniettemin voorbehouden aan een kleine groep. Idenburg 1960, p. 166 stelt dat in 1850 naar schatting per 1000 jongemannen van 12 tot en met 17 jaar slechts 95 een school voor voortgezet onderwijs bezochten; dat is nog geen 10%. Tachtig jaar later, in 1930, was dat opgelopen tot 196: 19.6%. Pas na de Tweede Wereldoorlog kwam er vaart in: in 1961 bedroeg het percentage 63.5%. De eerste vrouw die het voortgezet onderwijs (een hbs) bezocht, was zoals bekend Aletta Jacobs in 1871.

²³² Het schoolgeld was bij de oprichting van de school hoog: 180 gulden per jaar tegenover 60 gulden op andere hogere burgerscholen in den lande. Derhalve konden alleen kinderen van meer welgestelde ouders dit type onderwijs genieten. Na vele protesten hierover werd het schoolgeld in 1867 gehalveerd en in 1871 teruggebracht tot 60 gulden per jaar. Ter vergelijking: een treinmachinist, toch geen ongeschoold werk, verdiende per dag maximaal twee gulden vijftig. Een onvoldoende maandloon om een zoon naar zo'n school te sturen.

Coymans', binnen.²³³ Zijn oom Schokking was er nog amanuensis geweest.²³⁴ Op 7, 8 en 9 juli had Willem, als een van de besten van dat jaar, het toelatingsexamen voor de eerste klas afgelegd. Een dag later slaagde hij ook voor het examen voor de tweede klas.²³⁵ In die tweede klas nam hij vervolgens plaats om zich te onderwerpen aan de dagelijkse routine. Iedere dag lessen tussen 9.00 en 16.00 uur, met een pauze tussen twaalf en één; dan kon Willem zijn wellicht karige warme maaltijd thuis nuttigen; alleen de woensdagen en zaterdagdagen waren korter, op die dagen sloot de hbs om één uur de poort.²³⁶

Temidden van de ongeveer 200 jongens van de school viel Willem Kloos niet erg op.²³⁷

Tijdens de feestelijkheden ter gelegenheid van het 10-jarig jubileum op 16 oktober 1875, in gebouw Frascati in de Nes, zag men hem niet op de bühne.²³⁸ Wellicht hield zijn handicap – zijn stotteren – hem daarvan af. Maar zijn schoolprestaties waren er niet minder om.

Het leek wel of hij met zijn klasgenoot Jan Beckering, zoon van een scheepsgezagvoerder uit de Buitenbantammerstraat, een wedstrijdje 'wie is de beste' speelde.²³⁹ Jan eindigde in 1874 als eerste van zijn klas, maar Willem zat hem op de hielen. Hij werd tweede dat jaar. Wat het gedrag betrof ging het met Willem heel wat minder. Hij was niet de braafste: van de 27 jongens nam Kloos dat schooljaar de dertiende plaats in. Kennelijk lette hij niet altijd op of konden de docenten hem niet boeien en ook in de hogere klassen bleef zijn gedrag licht problematisch.

In de derde klas (1874-1875) wisselden Kloos en Beckering van plaats. Tijdens het daaropvolgende schooljaar verloren Jan en Willem beiden terrein. Beckering stond op de prestatielijst zevende en Kloos kwam dit keer niet hoger dan plaats negen. Hij moest zelfs een herexamen voor Scheikunde afleggen.²⁴⁰ Een andere klasgenoot, Jan Hendrik Wakker, stond in beide klassen stabiel op de derde plaats.²⁴¹

²³³ De hbs was bij haar stichting in 1865 gevestigd in 'Het Huis met de Hoofden', Keizersgracht 123. Al in september 1868 vond de verhuizing plaats naar Keizersgracht 177, 'het huis van Coymans'.

²³⁴ Archief van de Eerste Hogere Burgerschool met vijfjarige cursus, Stadsarchief Amsterdam, inv. nr. 805.59. Schokking bekleedde die functie van 'Amanuensis in de Schei- en Natuurkunde' na een loopbaan als onderwijzer tussen 20 oktober 1865 en 30 november 1869 (eervol ontslagen).

²³⁵ Archief van de Eerste Hogere Burgerschool met vijfjarige cursus, Stadsarchief Amsterdam, inv. nr. 805.140; Michaël 1965, p. 34.

²³⁶ Zie het *Programma der Lesuren* van de verschillende jaren. In: Archief van de Eerste Hogere Burgerschool met vijfjarige cursus, Stadsarchief Amsterdam, inv. nr. 805.116.

²³⁷ Aan het begin van het schooljaar 1873-1874 is het aantal leerlingen op de hbs voor jongens in totaal 204: 1ste klasse: 70; 2de klasse: 61; 3de klasse: 35; 4de klasse: 24 en 5de klasse: 14. Archief van de Eerste Hogere Burgerschool met vijfjarige cursus, Stadsarchief Amsterdam, inv. nr. 805.13. In het jaar waarin Kloos de school verliet, zaten er 240 jongens op de hbs. (Archief van de Eerste Hogere Burgerschool met vijfjarige cursus, Stadsarchief Amsterdam, inv. nr. 805.54)

²³⁸ Zie het bij deze gelegenheid uitgegeven boekje *10 Jarig Jubileum der Hoogere Burgerschool met 5 Jarigen Cursus te Amsterdam* in het Stadsarchief Amsterdam, Q 855.028. Als medespelers in 'Wallenstein's Lager, dramatisch gedicht' van F. von Schiller worden genoemd: A.H.M. Dieperink, F. van der Goes en A. Lind.

²³⁹ Volgens de geboorteakte van Jan Beckering is hij geboren op de Oude Waal nr. 47 op 17 januari 1860. Vader Jakobus is (dan) scheepsgezagvoerder. Vanaf 1868 woonde het gezin in de Buitenbantammerstraat. Volgens het Amsterdamse bevolkingsregister was Jakobus Beckering 'Geemploijeerd a/d stoomboten'. In de adressenboeken wordt J. Beckering, Buiten-Bantammerstraat 20 vermeld als 'In effecten'.

²⁴⁰ Archief van de Eerste Hogere Burgerschool met vijfjarige cursus, Stadsarchief Amsterdam inv. nr. 805.48. Ook de andere gegevens over de leerlingen zijn te vinden in dit archief. Nr. 48,153 en 154.

²⁴¹ Archief van de Eerste Hogere Burgerschool met vijfjarige cursus, Stadsarchief Amsterdam, inv. nr. 805.152. Er liep nog een uitblinker rond, Jan Hendrik Wakker (1859-1927), die eveneens Kloos' klasgenoot was. Kloos zal de inmiddels natuurkunde studerende Wakker later een sonnet op een briefkaart sturen – geadresseerd: 'J.H. Wakker: nat: stud: Kalverstraat b/d Heiligenweg'. Volgens *de Almanak van het Amsterdamsch Studentencorps voor het jaar 1882*, Amsterdam 1882, woonde Wakker op de Kalverstraat 196. Zie: Kloos en Wakker 1981. Wakker promoveerde in 1885 te Amsterdam en werkte later als bioloog in onder andere Italië en Indië. De briefkaart van Kloos is gedateerd 26 juni 1880.

Willem verzuimde zelden of nooit. Het examenjaar vormde daarop een uitzondering. In dat schooljaar noteerde de schooladministratie voor Kloos 11½ dag afwezigheid.

In het laatste schooljaar van de vijfjarige hbs raakte Kloos bevriend met Herman Dieperink (1857-1914), die het jaar daarvoor gezakt was.²⁴² Willem kwam geregeld bij Herman, zoon van een koek- en banketbakker aan de Martelaarsgracht, over de vloer. Hij ontmoette er andere jongens:

bv. een Kiesouw en vooral een Ravia de Ligny de Parfondeval, die zich natuurlijk kortweg alleen maar de Ligny liet noemen, en had het er dus gezellig, omdat zij over allerlei dingen spraken, waar ik in mijn eigen als dode woning nog nooit over had gehoord.²⁴³

Herman, Jan en Willem waren alle drie lid van de literaire schoolclub K.O.D., Kennis Ons Doel. De hierboven door hem genoemden vermeldde hij niet als lid. Dat doet Jeanne Kloos in haar *Menschelijke beeld* wel. Zij had van Kloos gehoord dat ook 'de zonen' Den Tex en De Ligny in K.O.D. zaten.²⁴⁴ Dat waren jongens, zoals Kloos terdege beseftte, met een andere achtergrond dan de zijne.

Binnen de literaire club voerde de 16-jarige Kloos een felle polemiek met een hbs'er die een klas hoger zat: de latere advocaat Mr. Abram Lind (1858-1933).²⁴⁵ De producten van deze pennenstrijd waren niet meer dan wat gerijmel, maar bevatte ook elementen waarin wij de latere criticus Kloos erkennen. Sterker nog: Lind viel Kloos aan op zijn pretentie een criticus te zijn:

Hij waant zich criticus geboren
Hij velt zijn vonnis, zonder grond,
Waagt men het hèm te critiseren,

²⁴² Herman Dieperink heette voluit Anthonius Hermanus Marinus. Het Amsterdamse bevolkingsregister laat zien dat de familie Dieperink tot mei 1882 aan de Martelaarsgracht woonde. Zij verhuisden in dat jaar naar het adres Hemonystraat 27. Volgens het *Algemeen adresboek der stad Amsterdam voor de jaren 1879-1880* (Stadsarchief Amsterdam, filmnr. 77780) was C.M. Dieperink, Martelaarsgracht 11, Koek- en Banketbakker, in het bezit van het kiesrecht voor de Tweede Kamer en behoorde daarmee tot de hoogst aangeslagenen in de hoofdstad. Cornelis Marinus Dieperink (1832-1886), zoon van een predikant, was getrouwd met Neeltje Bertoen (1833-1890). Zij kregen drie kinderen: Aagje (1856-1934), Antonius Hermanus Marinus (1857-1914) en Antje (1859-1932). Willem was, zoals later beschreven zal worden, een poos 'verloofd' met een vriendin van Antje, Dora Jaspers. Zie paragraaf 11.6.

²⁴³ Kloos noemde De Ligny en Den Tex niet als leden van K.O.D., maar wel in een ander verband. De Ligny heette volgens hem eigenlijk Ravia de Ligny de Parfondeval. In Kloos 1986, p. 106. In het archief van de hbs komt een Jean Louis de Ligny voor, geboren 21 februari 1859.

²⁴⁴ Kloos-Reyneke van Stuwe [1947], p. 43 e.v. Mevrouw Kloos schrijft abusievelijk Gerrit den Tax in plaats van Den Tex. Kloos noemt in een noot in 'Over en naar aanleiding van een Indisch dichtwerk', *De Nieuwe Gids*, maart 1933, p. 315 'de vroeg gestorven intelligente Gerrit den Tex' als voorbeeld van een niet-burgerlijke, maar meer aristocratische leerling van de hbs. Volgens het Archief van de Eerste Hogere Burgerschool met vijfjarige cursus, Stadsarchief Amsterdam, inv. nr. 805.85-86 deed Jonkheer Gerrit den Tex, zoon van burgemeester Den Tex, in juli 1877 eindexamen en ging vervolgens naar Delft voor de 'stud. Ingen'. Hij overleed in 1889. Vroeg gestorven zoals Kloos zich in 1933 herinnerde.

²⁴⁵ Bijv. Kloos, 'G. van Hulzen's mooiste boek', maart 1929, p. 335. Mr.. Abraham of Abram (zoals in zijn overlijdensadvertentie staat) Lind was geboren op 3 oktober 1858. Hij stierf op 2 februari 1933. Michaël heeft het over 'Lind-gedichten, zo genoemd naar Adriaan Lind, een jaar ouder dan Willem en een jaar verder op de h.b.s., medelid van de club [K.O.D.]'.

Wee d' arme, die dat stuk bestond.

En even verderop:

Hij is een steunpilaar van 't clubje:
 Toch breekt hij meer af, dan hij brengt.
 Zijn mooiste en smaaklijkste pasteitjes
 Zijn steeds met gal doorengemengd.²⁴⁶

Kloos op zijn beurt, reageerde op 27 maart 1876, met een vers. dat hij bij elk van de elf coupletten als refrein meegaf: 'Lind is God en niemand meer.'²⁴⁷ In een uitgebreid handgeschreven pamflet tegen dezelfde Lind sloeg Willem een toon aan die later karakteristiek zou zijn voor de criticus Kloos. In dat schotschrift ging hij in op de kritiek van zijn opponent die hem onder andere voor de voeten gooide zich weinig of niet bij K.O.D. te vertonen. Kloos speelde de bal terug en verweet Lind zelf ook bar weinig aanwezig te zijn, zodat hij zijn reactie naar Lind moest opsturen en niet tijdens een bijeenkomst kon overhandigen.

Ik heb n.l. twee soorten van inkt in mijn pen. De ene is de beste kina-inkt, dienstig voor alle soorten van morele koortsen. Haar smaak is bitter, maar heilzaam haar

²⁴⁶ Kloos-Reyneke van Stuwe [1947], p. 44 e.v.; Michaël 1965, p. 133. In het Letterkundig Museum bevinden zich de originele teksten onder signatuur K 0053. B3. Lind zond in 1924 de papieren naar Willem Moll (1880-1962), de gemeentesecretaris van Den Haag, die aan de wieg stond van het Letterkundig Museum, met de kanttekening dat hij (Lind) toen in de vijfde klas zat en Kloos in de vierde. 'Onze verwoede strijd,' zo schreef hij,

had geen gevolgen wat vriendschappelijke verhouding betreft, en, toen ik in Leiden studeerde, kwam Kloos mij zijn Rhodopis brengen met vriendelijke toewijding voorin geschreven, welk boek ik met piëteit bewaar. [...] Al heb ik hem zelf al die jaren niet gesproken, zijn werken ken en bewonder ik, zijn oeuvre is grotendeels in mijn bibliotheek.

²⁴⁷ Kloos, 'Over den dichter Michel Angelo', augustus 1936, p. 154-155:

reeds toen ik nog slechts 15 jaar was, plotseling, zonder dat ik mij dat had voorgenomen, spottend-rijmende regels was gaan schrijven, als er iets wat 'k bijzonder onprettig vond met mij gebeurd was want tegen mij gezegd of gedaan. Ik reageerde dan niet door heftige woorden of gebaren, want ik wist door vroegere ondervindinkjes dat het dan niet beter, ja, nog erger met mij gaan zou. [...] Slechts enkele van die licht-spottende jeugd-produktjes zijn bewaard gebleven. Ik stuurde ze destijds aan mijn toevallig schoolkennisje, den lateren Mr. A. Lind, die ze tot het eind van zijn leven heeft bewaard.

In 1935 had Kloos geschreven in 'Het wezen en het dichterlijke', februari 1935, p. 197-198:

Och, reeds oneindig lang geleden, want in 1878, toen ik nog niets meer dan een gewoonlijk ernstig-mijmerende en ijverig-werkende knaap was en Rhodopis, volkomen onverwacht voor mij, begonnen was uit mij te voorschijn te schieten, ging ik, onder het tamelijk vlugge schrijven er van, willekeurig even tot mijn gewoon dagelijksch Zelfje terugkeeren, en vroeg ik mij toen af: Hoe kan het in hemelsnaam gebeuren, dat ik hier nu, wat men noemen kan te 'dichten' zit, terwijl ik mij toch op de 5-jarige Hoogere Burgerschool nooit heel erg kon interesseeren voor verzen, die ik in mijn schoolbloemlezingen vond staan? [...] En ik herinnerde mij toen, dat ik vroeger, op school, ook wel eens ploseling aan het rijmen was geslagen. [...] Niet zoo heel veel jaren geleden kreeg ik tot mijn verbazing een brief van Dr. Moll, dat mijn oude schoolkameraad Mr. A. Lind, aan wien ze een halve eeuw vroeger door mij gericht waren geworden, mijn handschriften aan het Haagsche Gemeente Archief had gezonden en Dr. Moll was zo allervriendelijkst er mij afschriften van te sturen.

Zie voor 'Rhodopis' (en vooral voor de ontstaansgeschiedenis) ook paragraaf 7.3.

werking. Maar tevens heb ik ook giftige galinkt, die bitter is in den mond en bitter in den buik. Zij is niet om te genezen, maar om te kastijden en ten laatste den dodelijken slag toe te brengen. Wees dus op uw hoede!

Kloos vervolgde zijn betoog met een passage waarin wij de latere, tegen domineesland fulminerende Tachtiger door horen klinken:

Lind gaat me vertellen, dat ik een would-be-atheïstje ben, nog niet eens een volle, heuse atheïst, neen, nog maar een would-be-atheïstje. Hoe gij, mijn goede Lind, tot zulk een onderstelling komt, is mij geheel onbegrijpelijk. Ik geloof niet, dat ik ooit enig uitsluitsel over mijne godsdienstige gevoelens gegeven heb, zodat niets u recht geeft in mij een atheïst te vermoeden. Integendeel, ik ben streng orthodox, ik geloof in een Vader, een Zoon en een Heiligen Geest, in ene zaligmaking door het geloof, een opstanding der doden, en ook dat God zoveel mensen naar de hel mag sturen, als hij wil. Zijt gij nu tevreden?²⁴⁸

Veertig jaar later kwam Mr. A. Lind, als voorzitter van de feestcommissie bij de viering van het 50-jarig bestaan van de hbs, terug op zijn polemieken met Kloos. In zijn rede wendde hij zich rechtstreeks tot de overigens afwezige, inmiddels gelauwerde dichter: 'En gij Willem Kloos, hebt gij nog eenige herinnering bewaard aan onzen vinnigen verzenstrijd, die daarmee eindigde, dat gij mij, omdat ik den strijd niet voortzette, voor dood verklaardet, wat in literair opzicht precies is uitgekomen?'²⁴⁹

Voor zover we weten troffen Kloos en Lind elkaar, behalve in de 'vinnigen verzenstrijd', buiten de muren van het schoolgebouw niet. Anders lag dat, zeker in 5hbs, met Jan Beckering en Herman Dieperink. Op de kamer van Herman discussieerden zij op woensdag- of zaterdagmiddag 'over Leven en Dood en soortgelijke kwesties, bijvoorbeeld de persoonlijke onsterfelijkheid', noteerde Kloos meer dan een halve eeuw later in *De Nieuwe Gids*.²⁵⁰ Lind, die zich dergelijke gespreksthemata ook herinnerde, noemde hij in dit verband niet.

Ik herinner mij een avond van een vergadering op onze club K.O.D. (Kennis Ons Doel), waarop met plechtigen ernst door de 14- en 15-jarigen bij stemming werd uitgemaakt, of de onsterfelijkheid der ziel al of niet bestond. De notulen van dien gedenkwaardigen avond liggen nog voor mij,

memoreerde Lind in zijn feestrede.²⁵¹

²⁴⁸ Kloos-Reyneke van Stuwe [1947], p. 52 e.v.; Michaël 1965, p. 133, 138. En Letterkundig Museum K 533. B3. In het Stadsarchief van Amsterdam, inv. nr. 805.371, bevinden zich enkele exemplaren van *De Kleine Uilenspiegel. Weekblad der Hoogere Burgerschool*, 'onder redactie van de "Vereeniging onder Vrienden"'. In nr. 5 van de eerste jaargang, maandag 19 juni 1876, staat onder 'Correspondentie':

Ons wordt van alle zijden verweten dat er in den laatsten tijd zoo weinig bijzonders in het blad staat, doch ge moet het niet zoo erg aan ons wijten dan wel aan de weinige hulp dien we van buitenaf ontvangen. [...] Als een kleëmaker de stof niet heeft waarvan gij gaarne uwen broek zoudt zien, dan is het uw taak dien man de gewenschte stof te geven. Doe dat ook met ons, geef ons de stof, dan krijgt ge wat ge verkiest.

²⁴⁹ *Eerste HBS met 5-jarigen cursus te Amsterdam*, p. 36.

²⁵⁰ Michaël 1963, p. 318.

4.3 De kwaliteit van het onderwijs

In de zomer van 1877 legde Willem Kloos samen met 40 andere jongens uit de provincie Noord-Holland in Alkmaar het eindexamen hbs af. Hij eindigde die vijfde augustus met zeer matige cijfers voor de exacte vakken, maar ruim voldoende tot goede cijfers voor geschiedenis en de talen, zo'n beetje in de middenmoot.²⁵² Maar van de Amsterdamse hbs'ers was hij wel de op één na beste.²⁵³

Wat nu te doen? Er was ooit sprake van geweest dat Willem ingenieur zou worden. Toen hij in de eerste jaren van de hbs nog goed was in 'wiskunde, physica en chemie', dacht hij erover na het eindexamen naar Delft te verhuizen om daar aan de Polytechnische School een ingenieursstudie te volgen.²⁵⁴ Geen buitenissige keuze voor een hbs-leerling; zeker niet als die goed in de exacte vakken is, en dat was Kloos toen hij nog les kreeg van de wiskundige J.W. Tesch, 'leeraar in de Lagere Wiskunde en het Rekenen', die alles glashelder wist uit te leggen.²⁵⁵ In ieder geval had Kloos in de tweede en derde klas, geïnspireerd door Tesch, naar eigen zeggen 'veel schik in de wiskunde'.²⁵⁶ En in de hogere klassen stak hij ook wat op van de docenten scheikunde en natuurkunde.²⁵⁷

De directeur van de hbs, dr. D. van Lankeren Mathes en 'leeraar in de Hogere Wiskunde en Cosmografie', een 'nervus-haastig docerende' man, van wie Willem in de twee hoogste klassen wiskunde kreeg, was er vervolgens debet aan dat het hele plan van 'Delft' niet doorging.²⁵⁸ 'Ik ben er niet mee doorgedaan [met wiskunde]: want al spoedig kwamen er heel andere dingen in mijn hersens, waarin ik nog onvergelijklijk veel méér genoeg vond.'²⁵⁹ Het moest letteren worden; geen Nederlandse maar klassieke letteren.

Zijn leraar Nederlands J.L. Boon, 'die nimmer staan kon blijven' en eentonig voorlas uit een boek 'welks inhoud niemand uit de klas wat kon schelen', zal hem de liefde voor (Nederlandse) letterkunde niet hebben bijgebracht. Boon had het als leraar niet makkelijk.²⁶⁰

²⁵¹ *Eerste HBS met 5-jarigen cursus te Amsterdam*, p. 35. Waar deze notulen zich nu bevinden, hebben wij helaas niet kunnen achterhalen.

²⁵² Archief van de Eerste Hogere Burgerschool met vijfjarige cursus, Stadsarchief Amsterdam, inv. nr. 805.349.

²⁵³ *Ibid.*, inv. nr. 805.48. De hbs maakte van de zestien vijfdeklassers een lijst op. Vreemd genoeg staat 'J. Beckering' bovenaan. Zowel het nummer als zijn naam is doorgestreept. Daaronder staat: 'A.H.M. Dieperinck', 'Eindex. Afgelegd gaat stud. in Medicijnen', gevolgd door 'W.J.T. Kloos', 'Eindex. Afgelegd gaat stud. in Letteren'. J.H. Wakker staat op nummer zeven.

²⁵⁴ Kloos 'Aart van der Leeuw', mei 1928, p. 588-589. Kloos komt later nog vaak op dit onderwerp terug. De Polytechnische School was in 1864 geopend als opvolger van de 'Koninklijke Akademie ter opleiding van burgerlijke ingenieurs zoo voor 's lands dienst als voor de nijverheid en van kweekelingen voor den handel'. Deze Akademie werd op 8 januari 1842 opgericht door koning Willem II. Naast ingenieurs en handelsdeskundigen werden er ook ambtenaren opgeleid voor Nederlands-Indië. In plaats van de Akademie kreeg Delft in 1864 een Polytechnische Hogeschool. Deze nam de taken van de Akademie over, behalve de opleiding van ambtenaren voor de Oost-Indische dienst. De Hogeschool leidde architecten op en ingenieurs voor weg- en waterbouw, scheepsbouw, werktuigbouw en mijnbouw. De Polytechnische Hogeschool had nog geen academisch niveau; dat kwam pas in 1905. De Delftse opleiding werd toen verheven tot Technische Hogeschool. In 1985 bepaalde een nieuwe Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs dat de benaming 'hogeschool' alleen nog gold voor hoger beroepsonderwijs. Zo ontstond op 1 september 1986 de Technische Universiteit Delft.

²⁵⁵ Archief van de Eerste Hogere Burgerschool met vijfjarige cursus Stadsarchief Amsterdam, inv. nr. 805.59; Kloos 1986, p. 45. Kloos zegt over Tesch dat hij zijn 'meegeboren logisch fatsoenlijkheidsbesef onwillekeurig zo sterk heeft weten te bevorderen, dat het mij gelukkig in mijn verdere leven altijd bij is kunnen blijven in alles wat ik geestelijk voel en denk en doe en schrijf'.

²⁵⁶ Kloos 1986, p. 32. Dit alles staat ook te lezen in *Eerste HBS met 5-jarigen cursus te Amsterdam*, p. 43; Kloos, 'Herinneringen uit mijn Hogere-Burger-Schooljaren, mei 1929, p. 510.

²⁵⁷ Zie voor de docenten Dibbits en Van Hennekeler noot 346.

²⁵⁸ Kloos 1986, p. 45.

²⁵⁹ *Eerste HBS met 5-jarigen cursus te Amsterdam*, p. 46.

²⁶⁰ Kloos 1986, p. 37.

Jacques Perk, schoolgenoot maar geen klasgenoot van Willem Kloos, klaagde ook in een lange brief aan zijn vader over deze docent.²⁶¹

Perk was hoogst ontevreden over het onderwijsniveau op de hbs. Hij staafde zijn negatief oordeel met uitgebreide voorbeelden. 'De Talen zijn er slecht onderwezen, evenzoo de Geschiedenis en Aardrijkskunde, Teekenen en Gymnastiek.'²⁶² Over de lessen Frans:

De ééne week wordt het geheele uur gecorrigeerd, ééne bladzijde toepassingen uit een grammaire; de andere is gewijd aan de correctie van opstellen in de Fransche taal, die men thuis maakte en de vorige week had meegebracht. Daarbij wordt de jongen belachelijk gemaakt, die woorden gebruikt niet uit het dagelijksch leven, maar elders uit schrijvers geput, of die zinsvoegingen bezigt, niet zoals de leeraar die gewoon is te gebruiken. Waar blijft nu de zelfstandigheid!²⁶³

'O,' verzuchtte Perk, die meende thuis beter te kunnen werken dan op school:

hadde ik slechts een klein deel van den geest van Douwes Dekker of van Van Vloten, ik zou mijn giftigste gal op hen uitbraken, gevoegd door een springvloed van verwenschingen, als van den een en een stortzee van scherpe scheldwoorden, als van den âar. Ware ik dichter of bezat slechts één tiende van wat noodig is om een poëet te zijn, ik vervaardigde hatelijke hekeldichten, waaruit naar alle zijden de puntigste pijlen der satyre schieten zouden, om hen te raken, te wonden, te doorboren, - Ik zou ze trachten te vernietigen door mijn'geest, te vergifigen door mijne bitterheid, ja, ik zou hen gillend mijne smaadgalmen naar den kop slingeren en ze roosteren in het ziedende vuur mijner vlammeende verontwaardiging. [...] Arme jongens! Nimmer terugkeerende, verspilde tijd! Gewetenloozen leeraars. [...] Tijdroovers! Ducht de verachting van menigen jongen, die eenmaal man geworden, u zal verfoeien.²⁶⁴

En zo ging Perk nog even door met zijn tirade tegen de onbekwame docenten van de hbs, die hij (dan ook) halverwege de vierde klas verliet om zich zelfstandig voor te bereiden op het admmissie-examen. Net als Perk had Kloos geen hoge pet op van zijn leraren, van wie Boon, volgens Kloos, wel de ergste was. Kloos verhaalde dat hij met de jongen naast hem in de schoolbank ooit eens een ruzietje had

totdat Boon, wie die schijnbare kibbelpartij begon te vervelen, van zijn verheven zitplaats opeens zijdelings omlaag-bromde: 'Houd je toch stil, jongens, ik kan mezelf niet verstaan.' En dan dreunde de arme man weer verder door, uit zijn eindeloos boek, welks inhoud niemand uit de klas wat kon schelen, en waarvan zelfs geen enkele leerling, geloof ik, indien men er hem naar gevraagd had, de titel goed zou hebben geweten en onmiddellijk gezegd.

²⁶¹ Stuiveling 1959, p. 87-104. De brief dateert uit februari 1877.

²⁶² Ibid., p. 104.

²⁶³ Ibid., p. 93-94.

²⁶⁴ Ibid., p. 96-98.

De heer Boon leek Kloos, terugkijkend, 'een martelaar van zijn beroep [...] zonder innerlijke gave of uiterlijk doceer-vermogen, was hij vaak het mikpunt van de grapjes der meer ongeganeerden in de klas'.²⁶⁵

De eentonig reciterende Boon hield de jonge Willem niet van lezen af. De eenzame Kloos, en later de dichter die het individu en het individualisme centraal stelde, kon zich in het huis zonder warmte afzonderen met een boek. Voor lezen heb je geen gezelschap nodig.²⁶⁶

Vanaf zijn 14de jaar haalde hij boeken, waaronder de zeven delen van *De wandelende Jood* van Eugène Sue (1804-1857), uit de leesbibliotheek van de heer W. Eelkema Kant – Boekhandel en Leesbibliotheek in de Warmoesstraat, of kocht 'voor een gulden of drie' boeken op de Amsterdamse Botermarkt.²⁶⁷ Boeken kopen en lezen werd thuis niet aangemoedigd. Integendeel: zijn stiefmoeder, 'die ijzige Gendroewo', en zijn vader stonden op het punt hem het lezen te verbieden van met name Eugène Sue, 'berucht' om zijn onverbloemd taalgebruik.²⁶⁸

Naast lezen had Kloos nog een andere hobby, in de ogen van zijn ouders ongetwijfeld onschuldiger: sigarenbandjes of 'sigarenzakjes' verzamelen. Op 1 januari 1877 schreef hij

²⁶⁵ Kloos 1986, p. 37.

²⁶⁶ Lezen is niet noodzakelijkerwijze een eenzame bezigheid. Manguel 2006, p. 99:

Geschreven woorden zijn, sinds de tijd van de Sumerische kleitabletten, bedoeld geweest om hardop uitgesproken te worden, aangezien de tekens impliciet een specifieke klank bevatten, als een soort ziel. [...] Bij heilige teksten, waarin elke letter en aantal letters en hun volgorde gedichteerd waren door de godheid, was voor volledig begrip niet alleen het gezichtsvermogen nodig, maar ook de rest van het lichaam: men schommelde heen en weer op de cadans van de zinnen.

Door de komst van interpunctie ging dat veranderen. 'Omtrent de negende eeuw kwam stillezen vermoedelijk zoveel voor dat de kopiisten de woorden van elkaar gingen losmaken, teneinde het lezen van een tekst te vereenvoudigen – maar misschien gebeurde dit ook om esthetische redenen.' (Manguel 2006, p. 108)
Tot in de 19de eeuw was voorlezen standaard. Van den Berg en Couttenier 2009, p. 28-29 schrijven:

In het algemeen geldt voor de negentiende-eeuwse omgang met literatuur, dat deze in het teken stond van wat zonder overdrijving een orale cultus mag heten. Ook onder de literaire elite was literatuur een gezelschapsspel, dat in genootschappelijk verband bedreven werd. Het krioelde in de eerste helft van de negentiende eeuw van grotere en kleinere literaire clubs, genootschappen en maatschappijen, waarin vooraanstaande dichters en redenaars *ex cathedra* voor een aandachtig gehoor van gelijkgestemden staaltjes van hun dichtelijke creativiteit ten beste gaven. [...] De fundamentele breuk van Tachtig met hun voorgangers ligt daarin dat deze hyperindividualisten de knusse band tussen dichter en hoorder radicaal verbraken. Poëzie, zo formuleerde Kloos het in zijn befaamde inleiding bij de nagelaten gedichten van Jacques Perk, is 'eene gave van weinigen voor weinigen' en die formulering geeft exact aan welk dissociatieproces tussen dichter en hoorder zich bij de Tachtigers had voltrokken.

²⁶⁷ O.a. Kloos, 'G. van Hulzen's mooiste boek', maart 1929, p. 329. In 1876 verhuist de boekenmarkt op de Botermarkt (sindsdien Rembrandtplein) naar de 14 winkelkasten in de Oudemanhuispoort.

²⁶⁸ O.a.: Prick 1983, p. 254. Een Gendroewo (Indisch) is een geest of een spook. Kloos 1986, p. 287-288:

Op zijn lectuur van de zeven delen van *De wandelende Jood*, door Eugène Sue (1804-1857), [eigenlijk Marie-Joseph Sue] is Kloos herhaaldelijk teruggekomen. [...] 'Binnengedachten DLXXXVIII' (*De Nieuwe Gids*, 1931, I, p. 300) heft aan:

'Wat 'k dacht, als knaap, wen 'k heel alleen was en Le Juif Errant
Las: in mijn saaidaags Jongensleven klonk 't me als openbaring
Van 't vèr-af vreemde Levenswoelen.'

Sues grootste succes was *Les Mystères de Paris* (1842-1843), een roman die als feuilleton verscheen. Sue was beïnvloed door de socialistische ideeën van zijn tijd en toonde in *Les Mystères* het dagelijkse leven in Parijs van de onderste lagen van de bevolking. Hij toonde de ellende en het verschrikkelijke en harde leven en riep de leiders op om iets aan deze situatie te veranderen. De roman had een grote invloed op de lezers, die gechoqueerd waren door de wrede tekening van de misère in Parijs. Zijn laatste werk *Les Mystères du Peuple* (1849-1857) werd in 1856 verboden in Frankrijk. Het boek kwam zelfs op de rooms-katholieke *Index* terecht..

aan een van de zusters van zijn stiefmoeder, na haar een gelukkig nieuwjaar gewenst te hebben, in een p.s.:

Hebt u nog sigarenzakjes? Ik heb er reeds weer een twintigtal en zal ze u bij de eerste gelegenheid de beste toezenden.²⁶⁹

Een passende vrijetijdsbesteding voor de jongen die later een groot sigarenroker zal worden.

Voor poëzie had Willem Kloos, zoals hij zelf later verklaarde, als hbs'er nog geen al te grote belangstelling. Daar las hij 'enkele' deeltjes van Racine, Corneille, Schiller, Wordsworth en Moore.²⁷⁰ Maar hij sleepte wel heel wat proza uit de boekenkramen op de Botermarkt weg zoals een Goethe-uitgave in ettelijke Reclam-deeltjes. Kloos wist ook voor een paar gulden de hand te leggen op *Tom Jones* en *Amelia* van Henry Fielding (1707-1754) en op de volledige werken van Shakespeare (1564-1616) en Lord Byron (1788-1824).²⁷¹ Later, in 1878, kocht hij de tweedelige editie van de *Gesammelte Werke* van August von Platen (1796-1835).²⁷² Een aankoop met belangrijke gevolgen: door Von Platens verzen leerde Kloos de sonnetvorm waarderen.

Willem had, in de geest van zijn tijd, speciale belangstelling voor het oude Egypte. Na de opgraving van een Isistempel in Pompeï rond 1765 en de vondst van de steen van Rosetta tijdens Napoleons tocht door Egypte was er in Europa een ware egyptomanie uitgebroken.²⁷³ Kloos dweeptte met Egypte: 'Als kleine jongen had ik in de piramiden weg willen kruipen, als ik daar plaatjes van zag, want dan zou ik [...] daar dan rustig blijven zitten, van alle vervelende mensen gescheiden, tot de Dood mij plots overviel.'²⁷⁴ Als jongen van 16 verdiepte hij zich met grote gretigheid in de driedelige roman *Die Aegyptische Königstochter* van de Duitse egyptoloog en romanschrijver Georg Ebers (1837-1898). Later, in zijn eerste proeve als dichter, zou Kloos nog steeds blijik geven van deze Egypte-fixatie, zoals wij nog zullen zien.

Al met al was zijn liefde voor de literatuur en de klassieke oudheid de laatste jaren van zijn hbs-tijd zo groot dat hij definitief van Delft afzag om aan klassieke talen de voorkeur te geven.²⁷⁵ Voor de talen haalde hij immers in de laatste hbs-jaren betere cijfers dan voor de exacte vakken. De invloed van een docent – van dr. Doorenbos, zijn leraar geschiedenis op de hbs – droeg daar zeker toe bij.²⁷⁶ Later zou Kloos dan ook bij hem steun zoeken bij zijn

²⁶⁹ Brief van Willem Kloos aan een onbekende, d.d. 1 januari 1877, Kloos-archief K 533 B1, Letterkundig Museum.

²⁷⁰ Kloos, 'Gustaaf', december 1932, p. 634.

²⁷¹ Prick 1983, p. 255.

²⁷² Ook in Prick 2007, p. 81.

²⁷³ Zie over de egyptomanie bijvoorbeeld Bastet 1979, p. 158. Hoewel de expeditie van Napoleon (1798-1801) weinig militair nut had, had zij wel grote betekenis voor de kennis over het oude Egypte. Napoleon nam een aantal wetenschappers en kunstenaars mee die de piramides en andere overblijfselen in kaart brachten. Door de vondst van de steen van Rosetta of Rosette kon het hiërogliefenschrift eindelijk ontcijferd worden. Zoals bekend verliet Napoleon zelf stiekem Egypte in augustus 1799.

²⁷⁴ Prick 1983, p. 254; Kloos 1986, p. 64.

²⁷⁵ Uit het Archief van de Eerste Hogere Burgerschool met vijfjarige cursus, Stadsarchief Amsterdam, inv. nr. 805.54 blijkt dat vier van de dertien geslaagden dat jaar (ruim een kwart) naar de Polytechnische school in Delft gaan, Kloos dus uiteindelijk niet.

²⁷⁶ In *De Nieuwe Gids* van maart 1934 schreef Kloos op p. 313:

voorbereiding voor het admmissie-examen, nodig voor het volgen van de studie in de klassieke talen.

Vader Kloos, die toch al vond dat zijn zoon niet wilde deugen, zoals wij weten dankzij de door Vestdijk overgeleverde anekdote, was het volstrekt oneens met de keuze van Willem.²⁷⁷ Kloos zag zijn zoon liever een ‘moderne’ opleiding volgen. Maar Willem, gegrepen door de literatuur, zag een geheel andere toekomst voor zich. Hij wilde de oude wereld der klassieken bestuderen. Hij voelde zich, zoals hij later zei, aangetrokken tot de oude letteren omdat hij door de romans die hij ‘had gelezen van Georg Ebers bv. tot de vele eeuwen vóór ons jaar 1 was aangetrokken gaan voelen’.²⁷⁸ Met deze keuze stuurde de adolescent aan op een breuk met zijn vader. De woordenwisseling tussen vader en (enige) zoon liep uiteindelijk zo hoog op dat de kleermaker Willem toesnauwde: ‘Als je ingenieur wilt worden, zal ik je studie betalen; wil je in de letteren gaan, dan moet je dat zelf bekostigen.’²⁷⁹

4.4 Oudtante Hebert

Voor het begrijpen van vader Kloos’ opmerking ‘dat moet je zelf bekostigen’, moeten wij terug gaan in de tijd – naar het jaar 1866.

In dat jaar erfde Willem, zeven jaar oud, f. 5200,- van zijn oudtante, Johanna Hebert (1797-1866), zuster van Willems grootmoeder Catharina Hebert en weduwe van Jan Willem Veer (1805-1851). Dit bedrag zou bij het bereiken van de meerderjarige leeftijd (toen gesteld op 23 jaar) worden uitgekeerd. Van dat geld zou hij dus, volgens vader Kloos, zijn opleidingen kunnen betalen.²⁸⁰

Toen ik van 1879-84 in de klassieke letteren studeerde, bezocht ik nog wel eens een enkelen keer Dr. W. Doorenbos, die mij voor mijn admmissie-examen had klaar gemaakt, en dien ik reeds op de 5-jarige H.B.S. als leeraar daar in de algemeene geschiedenis had gehad.

Hier geciteerd uit: Kloos 1971, p. 125.

²⁷⁷ Zie: Visser 1987, p. 52. En noot 149 in hoofdstuk 2.

²⁷⁸ Kloos 1986, p. 106.

²⁷⁹ Kloos-Reyneke van Stuwe [1947], p. 54; Kloos, ‘Dr. H.J. Leopold’, september 1935, p. 252-253:

Ik ben, mijzelf als 15 jarige jongen, reeds voor de letteren gaan interesseeren, niet omdat ik een vak voor mijn toekomst zocht, want door de menschen, die toen de macht over mij hadden, was ik er toe bestemd om ingenieur te worden, daar ik voor de wiskunde en andere exakte vakken goede hersens en ook een belangrijke dosis van belangstelling bleek te hebben.

Maar in de vijfde klas veranderde dat, vervolgt Kloos, toen hij ‘zonder dat mij dit opzettelijk had voorgenomen, langere en kortere geheelen uit mijn pen op het papier waren komen te staan nu eens in rijm en dan weer in onrijm’. Zie voor het spontaan op papier zetten ook noot 314.

²⁸⁰ Kloos, ‘Jacobus van Looy’, februari 1930, p. 211. Kloos vermeldt dit op meer plaatsen; ook meent hij dat hij meer zou hebben geërfd als hij niet ‘bij vergissen als Willem Johannes en niet als Johannes Willem was gedoopt, zooals haar toen reeds eindloos lang overleden man Johannes Willem Veer heette’, in: Kloos, ‘Het een en ander over Herman Gorter en Mevrouw Roland Holst’, oktober 1933, p. 428. De oudtante was op 4 juni 1866 overleden, zo maken de executeurs-testamentair bekend in een annonce in het *Algemeen Handelsblad* van vrijdag 8 juni 1866 (Centraal Bureau voor Genealogie):

Die iets te vorderen hebben van of verschuldigd zijn aan den boedel van Mejuffrouw Johanna Hebert , Weduwe den Heer Jan Willem Veer, gewoond hebbende en onlangs overleden te Amsterdam, op de Heerengracht bij de Beulingstraat, worden verzocht daarvan voor 1^e Augustus e.k. schriftelijk opgave te doen ten kantore van den Notaris Van Zijp, op den Singel bij de Oudespiegelstraat te Amsterdam.

Michaël 1963, p. 321 vermeldt dat op kerstavond 1864 een tante van Willems moeder, juffrouw Veer, geboren Hebert, een rijke winkelierster uit de Vijzelstraat, besloot in haar testament tot ‘Eenige en algeheele Erfgenaam van al de door haar Edele met de dood nagelatene zoo roerende als onroerende Goederen, Konstante

Het testament was door de weduwe Veer op 24 december 1864 opgemaakt bij notaris Coenraad van der Voort van Zijp.²⁸¹ De 'testatrice' had zo vlak voor het kerstfeest bepaald dat bij haar overlijden 'haren neef den Heer Hannes Kloos weduwnaar van hare Nicht Mejuffrouw Anna Cornelia Amelse' duizend gulden in contanten zou ontvangen en de wettige kinderen van haar overleden broer Johannes Hebert of de nakomelingen van deze kinderen ieder vijfhonderd gulden, terwijl eenzelfde bedrag zou gaan naar haar 'behuwd achternicht genaamd Anna Christina Vreeland', of, indien deze overleden zou zijn, diens nakomelingen. Jan Willem Broekman, zoon van Jan Broekman werd ook vijfhonderd gegund. Kleinere bedragen gingen naar het 'Bestuur der Ziekenverpleging, thans gevestigd op de Prinsengracht tussen de Leidsche en Spiegelstraat te Amsterdam' (tweehonderd gulden) en naar haar schoonmaakster (vijftig gulden).

En onder den last van zoo van de voorschreve Legaten, als van de Legaten hiernatemelden en van zoodanige Legaten als de Testatrice in het vervolg van tijd nog mogt goed vinden te bespreken en voorts onder de natevermeldene bepaling van administratie verklaarde de Testatrice tot eenige en algeheele Erfgenaam van al de door haar Edele met de dood nalatende zoo roerende als onroerende Goederen, kontante penningen, actien, Crediten en geregtigheden en voorts van alles niets hoegenaamd uitgezonderd bij deze te stellen en te institueeren haren Neef genaamd Willem Jan Theodoor Kloos, zoon en eenig nagelaten kind van wijlen genoemde hare Nicht Mejufvrouw Anna Cornelia Amelse met den mede genoemde Heer Hannes Kloos, wonende alhier ter Stede in huwelijk verwekt en ingeval vóóroverlijden zijne wettige kind kinderen en andere wettige afkomeling of afkomelingen in zijne plaats en alzoo bij plaatsvervulling verklarende de Testatrice achter de voorschrevene Erfstelling niet anders te hebben gedaan dan onder deze uitdrukkelijke bepaling dat door de na te noemen Heeren Bewindvoerders het beloop van het Erfdeel zal worden belegd in Nederlandsche Schuld, rentende Twee en een half, drie of vier ten honderd in het Jaar ter hunner keuze en zonder ter zake van die keuze eenigzins aansprakelijk of verantwoordelijk te zijn, in te schrijven in het Grootboek der voormelde schuld ten einde gedurende de minderjarigheid van genoemde Willem Jan Theodoor Kloos of in geval van vóóroverlijden gedurende de minderjarigheid zijner respectieve afkomeling of afkomelingen onder hunne Administratie te blijven, om de renten succesievelijk te kunnen ontvangen en na ontvangst en na aftrek van provisie en kosten op den ontvangst te vallen aan de daartoe geregtigden uittebetalen.-----

Gerardus Henricus Broekman Gz. en Jan Dop Kooplieden te Amsterdam werden aangesteld als bewindvoerders en kregen de opdracht zorg te dragen voor de begrafenis 'uit de boedel

Penningen, Actien, Crediten en Gerechtigheden en voorts van alles niets hoegenaamd uitgezonderd bij dezen te stellen en te institueeren, haren Neef genaamd Willem Jan Theodoor Kloos'. Deze erfenis zou door bewindslieden worden beheerd gedurende Kloos' minderjarigheid. Op 6 mei 1882 zou het bedrag van f 5200,-, verhoogd met de dan inmiddels verkregen rente, aan Willem worden uitgekeerd. Michael baseerde zich uitsluitend op de mededelingen van Kloos en op het in 1864 opgemaakte testament; de twee jaar later opgemaakte inventarislijst (waarover later) zag hij over het hoofd. Prick volgde hem daarin.

²⁸¹ Archief van de Notarissen ter standplaats Amsterdam, 5075 notaris Van der Voort van Zijp 1864, Stadsarchief Amsterdam.

te betalen' en ieder kreeg ook vijfhonderd gulden en 'tezamen of alleen vijf ten honderd door hen als Bewindvoerders te ontvangen renten'.

Die begrafenis liet niet heel lang op zich wachten. Op 4 juni 1866 overleed Johanna Hebert, weduwe van Jan Willem Veer, ten huize van Johannes Kloos jr. De zevenjarige Willem heeft in 1866 ongetwijfeld geen weet gehad van het testament uit 1864 en daaraan verbonden inventarislijst. Deze moest worden opgemaakt na het overlijden van oudtante Hebert, die de laatste maanden van haar leven bij de familie Kloos in huis had gewoond. Om aan deze wettelijke verplichting te voldoen begaven de betrokkenen zich op dinsdag 16 juni naar het kantoor Coenraad van Zijp, opvolger van Coenraad van der Voort van Zijp: 'De Heeren Gerardus Henricus Broekman Gerritszoon, en Jan Dop, kooplieden wonende te Amsterdam [...] in kwaliteit als door wijlen Mejufrouw Johanna Hebert, in leven buiten betrekking weduwe Jan Willem Veer, laatst woonachtig te Amsterdam op de Heerengracht bij de Beulingstraat Buurt X Numero 424' van bewindvoerders. Voorts: 'Den Heer Hermanus Kloos van beroep schilder, [...] in kwaliteit van voogd en in tegenwoordigheid van den heer Adrianus Johannes Roosenschoon, van beroep beeldhouwer

in kwaliteit van toeziende voogd over den minderjarigen Willem Jan Theodoor Kloos daartoe respectievelijk benoemd en aangesteld na verhoor volgens de wet, door den Edelachtbare Heere Regter in het tweede kanton van het eerste Arrondissement der provincie Noord-Holland/ Hoofdplaats Amsterdam / bijgestaan door den Heere Griffier en welke kwaliteiten door hen zijn aangenomen en beëdigd alles uitwijzens het des wege op den Twaalften Junij jongstleden opgemaakt procesverbaal, behoorlijk geregistreerd, hetwelk is [...] ten verzoeke van den Heer Hannes Kloos hier [...] in hoedanigheid van Vader van genoemde minderjarige, doch die, vermits hij, vóór het aangaan van zijn tweede huwelijk niet heeft voldaan aan de bepaling van artikel 407 van het Burgerlijk Wetboek, daardoor geacht moet worden de voogdij over zijn gemeld minderjarig kind uit zijn eerste huwelijk te hebben verloren. Hebbende genoemde Jufvrouw Hebert [...] haren Neef genoemde minderjarige Willem Jan Theodoor Kloos, zoon van den Heer Hannes Kloos voornoemd, in huwelijk verwekt met hare Nicht nu wijlen Mejufrouw Anna Cornelia Amelse en zijnde mitsdien genoemde Heer Hermanus Kloos bevoegd en gerechtigd om des goed [...] voor genoemde minderjarige, zich als zoodanig te kunnen gedragen.²⁸²

Wij mogen aannemen dat Willem niet heeft geweten dat zijn vader, zoals het bovenstaande blijkt, geen gezag (meer) over hem had – dat, zoals de inventarislijst vermeld, zijn oom Hermanus voogd over hem was. Men was er namelijk bij de afwikkeling van het testament achter gekomen dat de kleermaker niet had voldaan aan artikel 407 van het toen geldende burgerlijk wetboek.

De vader of de moeder, alvorens een nieuw huwelijk aan te gaan, is verplicht aan den toezienden voogd der minderjarigen aan te bieden eenen behoorlijken staat der goederen, welke het vermogen van den minderjarigen uitmaken.

²⁸² Archief van de Notarissen ter standplaats Amsterdam, 5075 notaris Van Zijp 1866, Stadsarchief Amsterdam.

Wanneer de vader of de moeder in gebreke blijft om, vóór het aangaan van het huwelijk, aan dit voorschrift te voldoen, verliest dezelve de voogdij en zal er een andere voogd benoemd worden.²⁸³

Deze verklaring moest ook worden opgemaakt indien de minderjarige geen bezittingen had.²⁸⁴

Dat had de vader van Willem nagelaten en daarom had de kantonrechter de kleermaker op 12 juni 1866 ontheven van de voogdij over zijn zoon.²⁸⁵ Pas daarna kon de inventarislijst van de bezittingen van de erflaatster worden opgemaakt. Daartoe behoorden, naast het geldbedrag, ook allerlei roerende goederen. Het was een hele lijst waarop de meubelstukken stonden die de zevenjarige toevielen. De bezittingen van oudtante Hebert, die een makelaar ten behoeve van de lijst getaxeerd had, vielen immers toe aan de ‘eenigen en algeheelen Erfgenaam’: de minderjarige Willem Jan Theodoor Kloos. Volgens de inventarislijst stond ‘op de zolder’ een kachel waard één gulden, op de ‘voorkamer’ zes stoelen en een secretaire tezamen dertig gulden waard, in de ‘zijkamer’ onder andere een canapé en ‘op het door de erflaatster bewoond geweest’ vertrek zeer veel spullen, waaronder stoelen, een ledikant, bedzakken, stoven, een secretaire et cetera verder liet de erflaatster ook gouden en zilveren spullen na, zoals theelepels en sieraden, met een totale waarde van f 635,20. Willem zat dus stil op zijn eigen stoel en de secretaire waar hij later zijn gedichten aan schreef heeft hij waarschijnlijk meegekregen toen hij op kamers ging wonen.

Kloos heeft zich later verschillende malen over de erfenis uitgelaten. De ene keer meende hij dat hij ‘zijn studie zou hebben te betalen van een slechts f 5200 bedragend legaatje ener strenge oud-tante, die, omdat ik bij vergissing als Willem Johannes en niet als Johannes Willem was gedoopt, zoals haar toen reeds eindeloos lang overleden man Johannes Willem Veer heette, haar belangrijk kapitaaltje aan met haar bevriende wild-vreemden had vermaakt’. Een andere keer vermeldde hij dat hij van ‘dat weinige geld’ zijn studie had moeten betalen, ‘omdat ik niet ingenieur of dokter of jurist, doch literator had willen worden’.²⁸⁶

Zowel Michaël als Prick stelt dat Kloos hier de waarheid geweld aandoet omdat in het testament waar zij vanuit gaan Kloos nadrukkelijk als enige erfgenaam wordt benoemd.²⁸⁷ Maar dan hebben zij niet beseft dat het niet Kloos is die hier spreekt, maar zijn vader: alles wat Kloos wist van de erfenis, dus ook het verhaal over de ‘foute’ naam, moet hij van zijn vader gehoord hebben. En dat er ook nogal wat geld toevloede naar anderen – Willems vader zelf bijvoorbeeld – is overigens ook onloochenbaar. Kloos was vast niet ingelicht over de inhoud van het testament, zoals hij ook niet wist dat zijn oom Hermanus zijn voogd was en Adrianus Johannes Roosenschoon zijn toezien voogd.²⁸⁸ Anders zou hij dat later

²⁸³ Zie voor dit artikel ook: De Bieberstein Rogalla Zawadzky 1879.

²⁸⁴ Ibid., p. 22.

²⁸⁵ Dit vonnis van het tweede kanton, eerste arrondissement ontbreekt in het Noord-Hollands Archief te Haarlem.

²⁸⁶ Ibid., p. 227; Kloos, ‘Jacobus van Looy’, februari 1930, p. 211.

²⁸⁷ Kloos 1986, p. 121-122. In een noot op p. 314 neemt Prick over wat Michaël hier over schrijft: ‘Kloos’ verhaal dat Johanna Veer “haar belangrijk kapitaaltje aan met haar bevriende wild-vreemden had vermaakt” is niet bestand gebleken tegen een onderzoek dienaangaande door Hubert Michaël.’

²⁸⁸ Adrianus Johannes Roosenschoon (geboren 1829 te Rotterdam) was getrouwd met Anna Maria Elffers (geboren in 1828 te Haarlem – Doopsgezind – gestorven in 1869). Anna Maria Elffers woonde volgens het Bevolkingsregister 1851-1853 enkele maanden op hetzelfde adres in de Kerkstraat als Johanna Hebert nadat haar man was overleden. Kunstlakker (Kloos) en beeldhouwer (Roosenschoon) waren beroepen die in elkaars

ongetwijfeld aan de lezers van zijn *De Nieuwe Gids* gemeld hebben. Wanneer het gaat om *Dichtung und Wahrheit* blijkt hier eens te meer dat ook hier Kloos niet als fantast getypeerd mag worden.²⁸⁹ En dat hier zeker geen sprake is, zoals Van Eeten in algemene zin stelt, van 'pathologische leugenverschijnselen' bij de oudere Kloos.²⁹⁰

Overigens had vader Kloos zijn zoon best kunnen bijstaan, want de kleermaker was redelijk bemiddeld. Het gezin Kloos behoorde tot de gegoede middenstand. De hoofdbewoner van het pand Herengracht 411 stond ingeschreven als kiezer voor de gemeenteraad.²⁹¹ Daarmee behoorde hij tot de ongeveer 6% van de volwassen Amsterdamse mannen die aan deze census voldeden.²⁹² Kloos profiteerde als andere kleermakers, schoenmakers en slaggers van de groei van het reële inkomen van de Amsterdamse bevolking.²⁹³

verlengde lagen. Daarnaast was er sprake van een familierelatie: de grootmoeder van Anna Cornelia Amelse (Kloos' overgrootmoeder) was Cornelia Elffers (1763-1843), die was getrouwd met de uit Saksen afkomstige Christiaan Hebert (1758/1759-1821).

²⁸⁹ In 1934 komt Kloos in het geweer tegen op hem gerichte aanvallen. In Kloos, 'De kwestie Vosmaer-Kloos', november 1934, p. 553 schrijft hij:

Maar het wordt nu toch wel een beetje kras, wanneer ik thans in mijn 76^e jaar op-nieuw een beschuldiging ontzenuwen moet van een jong literator [Garnt Stuiveling, *Versbouw en ritme in den tijd van '80*, dissertatie Groningen-Den Haag-Batavia 1934], die evenals zoovele andere oppervlakkig-los bewarenden, *zonder onderzoek bij de bron-zelve*, uit onvoldoende gegevens gevolgtrekkingen maakt en deze dan in een dissertatie aan het publiek durft voorzetten.

Even verderop (p. 556-557) richt Kloos zich rechtstreeks tot 's-Gravesande:

die het noodig vond *tegen* mij stelling te nemen met een voor mij onbegrijpelijke eenzijdigheid. Immers ware het hem om de zaak zelve te doen geweest, en niet om den mensch Willem Kloos te deklineren, dan zou hij zich tot den hoofdpersoon in deze aangelegenheid in casu *mij*, hebben gewend om nadere inlichting.

²⁹⁰ Van Eeten 1961, p. 206.

²⁹¹ Voor de grondwetsherziening van 1887 verwierf binnen het censuskiesrecht iedere man van 23 jaar en ouder die te Amsterdam meer dan f 112,- betaalde in drie directe belastingen tezamen grond- personele en patentbelasting het kiesrecht voor de Tweede Kamer, de Provinciale Staten en de Gemeenteraad. Betaalde men tussen de f 56,- en f 112,-, dan had men alleen het kiesrecht voor de Gemeenteraad. Daarmee had Amsterdam de hoogste census. Tot de eerste categorie behoorden in 1880 12.30 % van alle Nederlandse mannen van 23 jaar en ouder en 6.03 % van alle Amsterdamse mannen in de leeftijdsgroep en dat was weer niet meer dan 1.42 % van de bevolking van Amsterdam. Tot de laatste categorie behoorde J. Kloos Jr., 'Kleedermaker'. Zie de adresboeken der stad Amsterdam. Al in het adresboek van 1875-1876 (Stadsarchief Amsterdam filmnr. 7776) wordt de 'Kleedermaker' als kiezer voor de gemeenteraad aangemerkt met de daartoe bedoelde *. En volgens de 'Opgaaf van personen voorkomende op de lijst van kiezers te Amsterdam ter benoeming van leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, de Provinciale Staten en den Gemeenteraad gesloten 23 April 1881 (Kiezerslijsten, Stadsarchief Amsterdam 3072) komt Johannes Kloos jr. Herengracht 411 voor. Hij hoefde geen grondbelasting te betalen, hetgeen impliceert dat hij het door zijn gezin bewoonde pand niet in bezit had. Bij 'Personeel' (belasting waarvan de hoogte werd bepaald door de huurwaarde van het bewoond pand, het aantal deuren en ramen, het aantal haardsteden, de waarde van het meubilair, het aantal dienstboden en het aantal paarden) staat: 53.37. Bij 'Patent' (belasting die men moest betalen om een bepaald beroep te mogen uitoefenen): 6.14. Dat maakt het totaal 59.51, waarmee Johannes Kloos jr. gerechtigd was voor de gemeenteraad zijn stem uit te brengen. In 1876 was dat voor Kloos nog 63.57. Volgens hetzelfde register werd Joseph Albertus Alberdingk Thijm (om een vergelijking te maken) in 1881 aangeslagen voor totaal 626.50. In *Leven in 1870*, waarin Christianne Smit 300 artikelen uit de eerste Winkler Prins (verschenen tussen 1870 en 1882) samenbrengt, lezen wij op p. 139 dat Amsterdam de census op f 110,- had gesteld en dus niet op f 112,-.

²⁹² Zie ook Niessen 1974, p. 115.

²⁹³ De Vries 1986, p. 45. Volgens de adresboeken van de stad Amsterdam 1879-1880 (Stadsarchief Amsterdam, filmnr. 7776) voldeed de Koek- en Banketbakker C.M. Dieperink, Martelaarsgracht 11, zoals wij al zagen, zelfs aan de census voor de Tweede Kamerverkiezingen.

Maar dat zijn zoon zijn studie uit eigen zak – uit de erfenis – moest bekostigen is aannemelijk. Kloos heeft dat niet gefantaseerd. En op de erfenis zal ook wel een beroep gedaan zijn voor de privélessen bij Doorenbos, ter voorbereiding van het admmissie-examen.